

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№2 (30) сәуір-маусым 2022

ISSN 2710-3994

Бас редактор:

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербурктегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяган Бүркітбай Фелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Исламжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvyus Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусейтова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Аязан Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэйти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустан Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_187-200

IRSTI 03.20.00

ARCHIVAL MATERIALS ABOUT KAZAKH BATYRS (XVIII - FIRST HALF OF XIX CENTURIES)

Kuanbay Olzhas

Ankara University. Turkey, Ankara.

*Corresponding author

E-mail: olkube89@gmail.com (Kuanbay)

Abstract. This article describes reliable historical archival materials about Kazakh batyrs (knights, heroes) from the XVIII century to the first half of the XIX centuries. All historical events of that century are revealed according to the archival data of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan and partly from the archives of China, which has been carefully studied in a collection of archival documents. For each sheet, inventory and documents of archival funds, a multifaceted scientific analysis was carried out, which, as far as possible, shows us the socio-political picture of that century of the Kazakh people. This deeply focused research on the archives gives us the opportunity to get to know more closely the life and political activities of the institute of batyrs (knights, heroes-auth.) and this in the future will open to us various scientific research topics on the historical personalities of the khans (kings), sultans (lord) and batyrs (knights, heroes-auth.) of the Kazakh people. Carrying out scientific research on archival materials about Kazakh and batyrs (knights, heroes-auth.) from the XVIII-XIX centuries we will open new pages about the military-political and social situation of the nomadic people of the Great Steppe, as well as the daily life of unexplored heroic personalities who influenced the outcome of historical events in a difficult period for the people. The article also explores the skillful and exciting diplomatic relations of the Kazakh elite with Tsarist Russia and Qing China. Also, scientifically commented on the excellent military potential of some influential Kazakh khans, sultans, biys (judicial and political figures of the Kazakhs-auth.) and batyrs (knights, heroes-auth.) In general, a scientific article conveys to us a whole complex of social and military-political background of the XVIII-XIX centuries of the Kazakh people and with its heroic faces, deeds that from time immemorial have merged from mouth to mouth into folk poetic epics. We want to note to the foreign audience that the ethnonym "Kirghiz" in this article means the ethnonym "Kazakh". Kyrgyz in those days (XVIII-XIX c.) were called in Russian "zakamenniye Kirgizy" or "diko-kamenniye Kirghizy" and the Kazakhs were simply called "Kirghiz" or "Kirghiz-Kaisaks". So in this article we noted it as [Kirghiz (Kazakh-auth.)] in order not to confuse the Kazakhs with the Kyrgyz. The article was prepared as part of the implementation of the project AP08052271 «New declassified Russian archives about unknown pages of the life and work of Kazakh khans, sultans, batyrs (XVIII - first half of the XIX centuries)».

Key words: Institute of Batyrs, Khans, Sultans, Batyrs, Dzungaria, Kalmyk people, Diplomacy, Qing Empire, Tsarist Russia.

FTAMP 03.20

ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫ ТУРАЛЫ МҰРАҒАТТЫҚ ҚҰЖАТТАР (XVIII – XIX Ғ. АЛҒАШҚЫ ЖАРТЫСЫ)

О.Б. Қуанбай

Анкара Университеті. Түркия Республикасы, Анкара.

* Автор-корреспондент

E-mail: olkube89@gmail.com (Қуанбай)

Аңдатпа. Бұл мақалада XVIII ғасырдан XIX ғасырдың бірінші жартысына дейінгі қазақ халқының батырлары жайлы сенімді тарихи мұрағаттық мәліметтер зерттелген. Сол ғасырдағы барлық тарихи оқиғалар Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының мұрағат деректері бойынша және ішінара мұрағаттық құжаттар жинағында мұқият зерттелген Қытай мұрағаттарынан да алынған. Мұрағаттық қорлардың әрбір парағы, тізімдемесі мен құжаттары бойынша сан қырлы ғылыми талдаулар жасалып, қазақ халқының сол ғасырдағы қоғамдық-саяси бейнесі көрсетілді. Мұрағаттардағы бұл терең зерделенген зерттеулер батырлар институтының өмірі мен саяси қызметін жақынырақ тануға мүмкіндік береді, әрі болашақта қазақ хандарының, сұлтандары мен батырларының тарихи тұлғаларына қатысты санқырлы ғылыми зерттеу тақырыптарына жол ашады. XVIII ғасырдан XIX ғасырдың бірінші жартысына дейінгі кезеңдегі қазақ батырлары жайлы мұрағаттық құжаттарға ғылыми сараптамалық зерттеулер жүргізу арқылы, Ұлы Дала көшпелілерінің әскери-саяси және әлеуметтік жағдайын, сондай-ақ қазақ халқының қиын қыстау кезеңдеріндегі тарихи оқиғалардың өрбуіне әсер ете білген әлі де зерттелмеген қаһарман тұлғалардың күнделікті өмірі туралы да ғылыми айналымға ене қоймағанын тарих беттерін ашамыз. Сондай-ақ мақалада қазақ элитасының патшалық Ресеймен және Цин империясымен болған шебер де қызықты дипломатиялық қарым-қатынастары қарастырылған. Ғылыми зерделеу барысында қазақтың кейбір беделді хандары мен сұлтандарының, билері мен батырларының тамаша әскери стратегиялық әлеуеті туралы ғылыми тұрғыдан түсініктеме берілді. Сондай-ақ сұлтандар мен батырлар арасындағы келеңсіз салқын қарым-қатынастары да ғылыми назардан тыс қалмады. Жалпы, ғылыми мақала бізге халық ауыз-әдебиетіндегі батырлар жырына ұласып, аты аңызға айналған ержүрек тарихи тұлғалар мен қазақ халқының XVIII-XIX ғасырлардағы әлеуметтік және әскери-саяси бейнесінің нақты да дәйекті тұтас көрінісін береді.

Түйін сөздер: Батырлар институты, хандар, сұлтандар, батырлар, қалмақ халқы, дипломатия, Жоңғария, Цин империясы, патшалық Ресей.

МРНТИ 03.20

АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ О КАЗАХСКИХ БАТЫРАХ (XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX в.)

О.Б. Куанбай

Анкарский Университет. Турецкая Республика, Анкара.

*Корреспондирующий автор
E-mail: olkube89@gmail.com (Куанбай)

Аннотация. Данная статья подготовлена на основе архивных материалах о казахских батырах XVIII - первой половины XIX вв. Все исторические события того столетия раскрываются по архивным данным РФ и РК и частично Китая, которые представлены и в сборниках документов. Разносторонний научный анализ, проделанный по каждому листам, документам и описям архивных фондов по мере возможности передает нам суть социально-политической картины казахского народа. Глубокое исследование архивных документов дает нам возможность поближе познакомиться с жизнью и политической деятельностью отдельных батыров, и это в будущем откроет нам разные научные направления исследования по историческим личностям - ханам, султанам и батырам казахского народа. Проведение научных исследований по архивным материалам о казахских батырах XVIII - первой половины XIX вв., открывает новые страницы военно-политической и социальной положения кочевого народа Великой Степи, и также о повседневной жизни личностей, которые влияли на исход исторических событий в сложный период для народа. В статье так же исследовано искусные, и захватывающие дипломатические отношения казахской элиты с царской Россией и цинским Китаем. Научно прокомментирован великолепный военный потенциал некоторых влиятельных казахских ханов, султанов, биев и батыров. А также из центра научного внимания не был исключен негативно-отрицательные

отношения между султанами и батырами. В целом, научная статья представляет целый комплекс социального, и военно-политического фона XVIII-XIX вв. казахского народа. Хотим обратить внимания зарубежной аудитории, что под этнонимом «киргизы» в данной статье подразумевается этноним «казахи». Киргизов в те времена (XVIII-XIX вв.) на старославянском языке называли «закаменные киргизы» или «дико-каменные киргизы», а казахов просто – «киргизы» или «киргизкайсаки». Поэтому в этой статье мы отметили его как [киргиз (казах-авт.)], чтобы не путать казахов с киргизами. Статья подготовлена в рамках реализации проекта ИРН АР08052271 «Новые рассекреченные российские архивы о неизвестных страницах жизни и деятельности казахских ханов, султанов, батыров (XVIII- первая половина XIX вв.)».

Ключевые слова: Институт батырства, ханы, султаны, батыры, Джунгария, калмыцкий народ, дипломатия, Цинская империя, царская Россия.

Introduction. Archival materials about the Kazakh batyrs of the XVIII - the first half of the XIX centuries reveal some important historical events of the Kazakh people in detail. The relevance of the research topic lies in the fact that the institution of batyrs (institution of knights-auth.) from time immemorial played a crucial role in the regulation of foreign and domestic policy before the liquidation of the Kazakh Khanate. The statehood of the Kazakh people is directly related to the socio-political activities of the institute of batyrs. Proceeding from this, a thorough study of the life and work of the Kazakh batyrs, based on archival materials of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan, gives us the opportunity to determine in detail the role and significance of the institution of batyrs in the life of the Great Steppe. All the archival materials about the Kazakh batyrs presented below provide data on their daily life, which were intertwined with the historical events of that century. The sultans and batyrs of the Kazakh people have always served with valor for the benefit of their own people. As we know, in almost all archival documents we see the same word "loyal subject" of the Russian Empire. But we do not pay attention to the word "loyal subject", behind the same word is the whole fate of the Kazakh people. That is, the Kazakh sultans and batyrs "arbitrarily" "accepting" the "protectorate" as the "loyalty" of tsarist Russia and China managed to preserve the state territory of the Kazakh Khanate until the liquidation of the khan's power. Tsarist Russia and Qing China were interested in capturing Central Asia: «The Qing Empire referred to the "Jungar" (Dzungaria) nomad camps significant areas of the nomadic tribes of the Middle and Elder Zhuzes (tribal associations of Kazakhs - auth.), which the Kazakhs sought to return, claiming also the deserted as a result of the extermination of the Jungars, large expanses of land in Jungaria (Dzungaria) itself, where the Qing Empire began to build fortifications, expand territories, where soldiers from Chinese peasants were mainly sent. On the border with the Kazakhs, the troops of the Sibo, Solons, Chahars, and then the Oirats who survived the massacre were stationed» (Collection of Documents, 1989:33). The Qing ruler and tsarist Russia were hampered by the same protectorate policy of the Kazakh Khanate. This wise geopolitical decision of the Kazakh rulers in the midst of approximately three-hundred-year war with the Oirats helped to preserve the independence and integrity of the territory for some time before they were colonized by the tsarist authorities. The historical actors of events have always been in the eyes of the tsarist government. Some names of prominent Kazakh sultans and batyrs, who made a colossal contribution to the historical events of the XVIII century, were noticeably listed by Doctor of Historical Sciences, Professor Z.E. Kabuldinov: «If the main participants in the historical process in the steppe society were well-known personalities and the most mentioned were the names of khans and sultans, then in this collection of documents, in addition to Abylai and Uali, the sultans of Sultanmamet, Urus, Qarash, Tugum, Shanshar, Seit, Karash, Torebatyr, Iman, Khanbaba, Taten, the names of many batyrs are also mentioned - Dat, Tleumbet, Barak, Barun, Kulebak and others, the names of ordinary Kazakhs are given. Nevertheless, the khans Abylay and Uali, the sultans Sultanmamet and Urus, without a doubt, were and will remain one of the main political figures of the heroic and difficult time for the Kazakh people of the last quarter of the XVIII century» (Collection of documents, 2020: 7).

The Kazakh land has always been rich in batyrs and wise rulers, who have always been in sorrow and happiness with the people. The archival materials below are a vivid example of this. In addition, all peoples had, and still have, traitors to their homeland, who faithfully served foreign governments, despite

the hatred of their people for external enemies. And the same "historical personalities" were no exception to this archival study about Kazakh batyrs of the XVIII - first half of the XIX centuries. All the socio-political actions of the sultans and batyrs of the Kazakh people in the archival materials of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan present a vivid picture of that century. And we try to convey the same historical atmosphere to readers.

Materials and methodology. This article is scientifically based only on reliable archival documents and collections of historical materials. The main research methods of this scientific article are the synthesis and diachronic analysis of historical archival documents. A scientific analysis was made for each archival data and the object of study was the political and social life of the influential khans of the sultans and batyrs of the Kazakh people. As shown in the scientific article, the research is based on statements, letters, reports, reports, and various archival documents. All historical materials represent a particularly important status. The article is based on general scientific analysis and statistical methods. Each historical and theoretical conclusion in the article is presented with a certain archival and documentary reliability. All of the archival documents and collections of archives listed below have been carefully researched in accordance with the international scientific method.

Discussion. In the process of the research of this scientific article, the archives of the Russian Federation were used, such as archives as of the foreign policy of the Russian Empires (AFPRE) F. KKD. In.122/1.C.6.P.36 rev-37., F. KKD. In. 122/1.C.6.P.36-36 rev., F. KKD. In. 122/1.C.6.P.38., and also used many archival data from the Historical Archive of the Omsk Region (HAOR) F. 1. In. 1. C. 212., F. 1. In. 1. C. 249., F. 1. In. 1. C. 268., F. 1. In. 1. C. 194., F. 1. In.1.C. 212., F. 1. In. 1.C. 256., F. 1. In. 1.C. 269., F. 1. In. 1. C. 213., F. 1. In. 1.C. 260., F. 1. In. 1. C. 170., F. 1. In 1. C. 173. In addition also for further disclosure of the topic used collection of documents such as, «History of Kazakhstan in Russian sources of the XVI-XX centuries (HKRS)», H-30. Folk legends about historical events and prominent people of the Kazakh steppe (XIX-XX centuries) V 9. Part 2. [in Russian] and were used a collections of historical documents under the editor-in-chief of the corresponding member of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR Ramazan Bimashuly Suleimenov «Qing Empire and Kazakh Khanates. The second half of the XVIII-first third of the XIX century» Part 1. Alma-Ata: Science, 1989. [in Russian] and continuation of of this scientific work was used «Qing Empire and Kazakh Khanates. The second half of the XVIII - first third of the XIX century». / Editor-in-Chief of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR Ramazan Bimashuly Suleimenov, Part 2. Alma-Ata: Science, 1989. [in Russian] and collection of documents was used such as «From the history of the Great Steppe (the last quarter of the 18th century)», Ed. Z.E. Kabuldinov. Compiled by: V.A. Sirik.-Almaty: Litera-M, 2020. [in Russian]. Each document used has been reviewed and researched for its meaning and for the historical situations of that century. Since all the above valuable historical documents are written in Old Slavonic, and translated with accuracy for foreign audiences. After reading this article, each reader can plunge and feel the glorious khans and batyrs of the Kazakh Khanate in that century.

Results. Archival materials about the Kazakh batyrs of the XVIII - the first half of the XIX century from the versatile foreign policy vectors show us the brilliant geopolitical foresight of the Kazakh rulers. The Kazakh highest echelon of power, headed by Ablai Khan and the military institution of batyrs, having "accepted" "citizenship", not only strengthened bilateral relations between the powers, but also skillfully stood up for their foreign policy positions. For example, in an archival document of 1758 on August 29, the names of the legendary batyrs of the XIX century are mentioned: «...we are looking for zarguchi (a Manchu official who combines judicial and administrative functions - auth.) because we want to be under the allegiance of the Chinese Bogdy Khan. The zarguchi obliged Ablai-sultan with a signature, which he signed about being in Chinese citizenship. And above himself in absentia signed the Little Horde of Nurali-khan, Erali-sultan, and the Middle hordes from all tribes in order of seniority: firstly, from the Atygai tribe of Kulsary and Kuleke batyrs: from the Naiman tribe Kabanbay-batyr, from the Kanjyaly tribe Koshkarbay-batyr: from the Kerey tribe - Khoja Bergen-batyr ...» (Archive AFPRE, 6:36-36v). Of the galaxy of legendary batyrs, Bogenbay was one of the main batyrs of the Kazakh people in the XVIII century. He was a batyr from the Kanzhygaly tribe of the Middle Zhuz (tribal associations of Kazakhs-auth.). In the heroic history of the Patriotic War against the invasion of the Jungarian (Dzungaria) military nomadic state, he (Bogenbay batyr) is characterized as follows: «... one of the

organizers and leaders of the Kazakh army in the fight against the Jungars (20-30s of the XVIII century). There are many legends and traditions about him in the oral folk poetry of the Kazakhs. The historical poem "Bogenbay", which arose on the basis of legends and historical verses about him, is widely known. The praise of the exploits of Bogenbai and other famous heroes of the struggle against the Jungars - Kabanbai, Kazbek and others in the historical legends of the XVIII century is accompanied by a great idealization of these images in accordance with the traditions of the heroic epic» (HKRS, 2007:432).

As noted above, the diplomatic mission of the Kazakh Khanate perfectly demonstrated the system of checks and balances for the imperialist countries (Tsarist Russia and Qing's China) in favor of their people as an alleged "protectorate" of these powers: «A noble Kirghiz (Kazakh-auth.) Umertei was sent as an ambassador from Ablai-sultan to the Chinese Khan in Beijing. And between many conversations, upon his arrival, Umertei (kaz.Өміртай-Омиртай-auth.) in Beijing, the Chinese Khan began to ask: how long have these Kirghiz (Kazakhs - author) been in Russian citizenship? For this question, the orator Umertei, answered His Bogdykhan Majesty that for twenty-five (25) years they have been under Russian citizenship. And his Bogdykhan Majesty for the second time asked Umertei: if we have a war with Russia, then which side of the Kirghiz-Kaisaks (Kazakhs-auth.) will help? And to that he answered - when you noble two monarchs will have a war between you, and it is not respectful for us small people to interfere between you at that time, but we will be on the sidelines. The Chinese Khan was delighted for Umertei's wise answer, and let him go to Ablai-Sultan with great gifts» (Archive AFPRE, 6:36v-37).

From the archive of Russian foreign policy, we observe the following, firstly, the subtle diplomacy of the Kazakh Khanate requires that no harm be done to them by Russia, and this is indicated in the context of "...many insults are done to them from the Russian side..." and the word "allegedly" proof of that. If no harm had been done the word "allegedly" would not have been mentioned in the archival document. Further, the Kazakh khanate, headed by prominent batyr ambassadors, diplomatically "recognizes" allegiance so as not to spoil interstate relations that have developed in the form of a "protectorate". For example, prominent batyrs of the Kazakh people were sent to St. Petersburg, the names of Kazakh batyrs are mentioned as Janibek batyr: « Ablai-sultan has now sent four people to St. Petersburg, including his brother Yulbars, and Kulsary-batyr's son Kulybek, and four people to escort them to Orenburg. And those envoys were sent with such a request: allegedly from the Russian side, many insults are caused to them, while asserting themselves to be in all-Russian citizenship as before. As before the entire Lesser Horde with Abulhair Khan and from the Middle Horde with Genibek-batyr (Zhanibek batyr-auth.) they took the oath about being in Russian citizenship, and now they intend to take the oath again» (Archive AFPRE, 6:38).

Not only the tsarist authorities, but also Qing China wrote about the Kazakh batyrs. From the Chinese archive (No. 69,70; PChF (Ch), 37, 7-8) we have received a lot of information about the sultans and batyrs. But, as we all know, they wrote history from their own perspective and according to their historical "consciences". About how Ablai with the institute of batyrs coped with external enemies and successfully defended the territory of the Kazakh state is cited from the source of the Chinese archive, which is scientifically processed and analyzed by prominent figures in the historical sciences of the Republic of Kazakhstan and the following historical information is given: «In the summer of 1756, the initiative in organizing resistance to the Manchurian-Chinese troops passed for some time into the hands of Sultan Ablai...The order to invade Kazakhstan was given by the emperor earlier, back in mid-May of the same year (1756-auth.) It was supposed to enter the nomad camps of the Middle Zhuz from two sides: from the south and from the east. The Manchus of Dardana and Hadakha were appointed commanders of the troops, they were ordered to ruthlessly destroy the nomad camps in case of the slightest resistance...The nomads went to the trick to delay the advance of the Qing troops, sending couriers to their headquarters with the message that Amursana had been captured and was being taken for transfer. At first, Amursana again escaped capture. Secondly, Ablai not only organized a rebuff to the Qing invaders, but was also able to transfer his auls (nomadic yurts, settlements-auth.) without loss and drive the cattle deep into the steppe. So did other feudal lords. The Qing feudal lords did not find a single Kazakh aul in place. Kazakh troops interfered with the unification of the Northern and Western colonies of the Qing troops, making unexpected attacks and rapidly disappearing in an unknown direction... Dardana and Hadaha ... appeared before the court of the Military Council: according to the XIX century

Chinese historian Wei Yuan, Dardana and Hadaha turned out to be inept, talentless and bad commanders» (Collection of Documents, 1989:23,25-26).

Kazakh batyrs always knew and honored piety and fulfilled their promises no matter what. For example, Bukty-batyr, batyr Tuganas Turkin, batyr Abys Saraev, and batyr Akan Urusov did not betray their sultans. This is stated in an archival document in the form of a report by the petty officer and second major E. Zhevakhov to the commander of the separate Siberian Corps, Major General G.G. Shtrandman: «As a result of your Excellency, from the 3rd under No. 226th command and with it, opposed to applied in Tatar and from a translation in Russian dialects about those who entered the Ust-Kamenogorsk distance into the citizenship of Her Imperial Majesty with the family, according to the Zhelezny distance of the foremen, namely: Bukta-batyr, Tuganas Turkin, Abys Saraev, Akan Urusov were announced that they also did not have the same intention? Who declared: since they have no grievances and displeasure from their sultans. And therefore, until what happened, no matter what happened, they responded. I report to your Excellency through this in my obedience. Second major Yegor Zhevakhov. 15th April, 1794» (Archive HAOR, 268:417).

As in all world history, the clan struggle, slander and discord did not bypass the Kazakh sultans. And they (Kazakh sultans and rulers) despite the kinship between them in the intentions of loyalty to the tsar's power sometimes defiled and slandered their own sultans and batyrs. For example, about the Sultan of the Middle Zhuz, the brave Kudai-Mendy batyr (Khudai-Menda), an archival document of 1775 says the following: «Finally, a Kirghiz (Kazakh-auth.) petty officer Khudai-Menda, a villain for the Russia, went to our owner Ablai-sultan. But what kind of advice they had among themselves, I cannot know. Otherwise, I really know that he, Khutai-Menda, returned from Ablai-Sultan. Now he is in his camp, it seems, calmly. In addition, at the wish of Your Excellency for all well-being, I attached my red seal to assure» (Archive HAOR, 194:36v). Under the word "villain for the Russia" each person can conclude what was the relationship between some sultans.

Kazakh sultans have always been at the forefront with batyrs in battles. So was Abulfeis Sultan during the Torgaut escape "kaz. шаңды жорық [shandy zhoryq] – auth." bravely fought against the Kalmyks: «...the Kalmyks follow their path along the Sara-Turgai River at a distance from the peaks of the Tobol River for a month of riding. Of which there was a battle with the advancing party of the Abulfeis Sultan. And the others under No.110 from Mambet-batyr are somewhat similar to the announcement by Umir-batyr about the stretching and torn to pieces of the same Kalmyks near the Sara-Turgaya River. From where, with great hope, they continue their path further» (Archive HAOR, 173:323v). In the upper reaches of the Irtysh, Ishim and Tobol rivers, Kazakh tribes such as Argyn, Kipchak, Naiman and Uak-Kerey led a nomadic life. With the construction of the line of military fortifications of tsarist Russia, these Kazakh tribes of the Middle Zhuz suffered more than others from land tightness than others, and from September 1773 to May 1774 they took full part in the peasant war for pasture. In this historical event of 1775 on October 19, the name of Mambet-batyr is mentioned from the letter of Abulfeis-sultan: «And how that Kirghiz (Kazakh-auth.), being in the Shulba outpost, identified his own two horses from the Bashkir Ait, which he took away, and I ask you to find the rest of the missing horses, to give them to the petty officer Mambet-batyr. And punish those thieves for arbitrariness, and so that they do not touch him and back off» (Archive HAOR, 194:590). In such a politically difficult situation, the petty officer of the Middle Zhuz, Murza, Tarkhan (privileged title-auth.) Baizhigit Batyr, wanted to maintain trusting relations with Tsarist Russia and adhered to a neutral position: «Through this position, I honor Your Excellency to convey that I and my subject Kirghiz (Kazakh-auth.) people have a nomadic camp in the Kichakly land safely. And I do not foresee any evil intentions against Russia either from my subordinates or from other Kirghiz (Kazakh-auth.) And as soon as I find out anything that is not useful to the Russian side, and in the best of my conscience, I promise to notify Your Excellency at the same hour» (Archive HAOR, 194:35).

From an archival document of 1775 on August 28, we observe how Ablai Sultan took care of every Kazakh of his people, ordering 4 people to be treated well and 3 people to be released along with Bazar-batyr. And besides, Ablai knew who to send to such a risky business. The historical document tells about Bazar Batyr and the act of valor of Ablai Sultan as a ruler: «I ask seven captured people to be released out of innocence. Three people: the first Telek, and Kubkan, and Sain, and deign to keep the remaining

four in a clean place and produce food for them. And give those three people to the Kirghiz (Kazakh - auth.) Bazar-batyr. With which send three guns. And that I always apply my efforts to the Russian side, if you please, your honor, ask the Tatar Bukharey Adalov... And besides that, all about my order will verbally announce petty officer Kirghiz (Kazakh - author) Bazar-batyr. And I ask your nobility to send ten papers with him. In assurance of which I have attached my seal»(Archive HAOR, 194:282-282v).

A lot of archival documents about the legendary Barak Batyr have been preserved. One of them speaks of a subject of Barak-batyr who died of smallpox under guard. Barak Batyr was particularly sensitive to the souls of the dead, and sent for the body of the man to be buried according to custom: «Mr. lieutenant colonel and cavalier von Winkler, with a report sent to me, reported that Turdubet Buzdakov, a Kirghiz (Kazakh-auth.), who was being held in the fortress of Presnogorkovsk, under the guard of the department of f petty officer Barak-Batyr, was captured for robbing the cows of Murza Mustafa Maksyutov on 10th January from illness so called smallpox, died. But his body was not buried, so that the petty officer Barak-Batyr would send his Kirghiz (Kazakh-auth.) after him. About which I have the honor to convey to Your Excellency. Brigadier Yakov Bower. 18th January 1790» (Archive HAOR, 256:51). From the report of the Colonel of the Peter and Paul Fortress Schreiter von Streiterfeld to the commander of a separate Siberian Corps, Major General G.G. Shtrandman, we see that Barak Batyr was not only a batyr of his people, but also cared about the spiritual situation of the Kazakh people, asking them to leave the mullah for another two years: «On August 11, before the evening of the Chargitim-Chakchat volost of the Kirghiz (Kazakh-auth.), petty officer Barak-batyr sent letters to me ... in the name of Your Excellency, ... meaning a request to leave the mullah Bashkir, who is now with him, for two more year and so on...Colonel Grigori Schrader. Afternoon of 13th August, 1794» (Archive HAOR, 269:111). From the report in the Old Kazakh (Chagatai-auth.) language of Aptigirim Apsolimov on June 1, 1774 addressed to Major General Anton Danilovich Skalon about the famous historical figure, 70-year-old Barak Batyr (Kokzhal Barak-auth.), who died in the war against the Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz-auth.) with his army, and about the capture by the Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz-auth.) of many batyrs of Ablai Khan. The archive speaks of the heroism of Barak Batyr, who fought against the Kyrgyz to the end, despite his advanced age. The death of Kokzhal-Barak batyr during the battle clearly demonstrates the functioning of the institution of the batyrs. And we can see it by the heroism of Barak batyr: «At the same time, I inform Your Excellency, I was informed of the Kuk-Yaralinsk volost (administrative-territorial division-auth.) that this petty officer Barak-batyr of his conduct from all uluses (kazakh tribes-auth.) having gathered six thousand troops (6.000 batyrs-auth.), went for war to the so-called wild Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz-auth.) They killed all his people, including Barak Batyr himself...» (Archive HAOR, 190: 618).

Most often, the written affairs of the Kazakh batyrs were conducted by the Bashkir mullahs. This is stated in the archival document. For example, on January 2, 1794, Bukty-batyr wrote a letter in Kazakh (Chagatai-auth.) with a request to give him Subuk Mustafin, a Bashkir, on the written files: «Through this, I inform your Excellency that now I do not have a mullah, and about that I had to write a letter to your Excellency. That is why I humbly ask the Bashkir Subuk Mustafin, who is in the Zhelezensk fortress, to order me to give him to the mullahs. To assure the above, I have attached my seal (tamga-auth.) Translated by interpreter Mametiyar Kucheyarov» (Archive HAOR, 268:16). Kazakh batyrs in some situations directly met with high-ranking officials of tsarist Russia. This demonstrates the openness to dialogue, the ability to negotiate and the courage of Kazakh batyrs. An example of this is that (on 12 February, 1794) Bokty-batyr deigned to meet with the commander of a separate Siberian corps, Major General G.G. Shtrandman: «My indispensable desire is also to meet with and to talk about some needs with Your Excellency. In this case, I humbly request my arrival in Omsk and ask you to give me horses. On this matter, I ask you to give your order to Mr. Second Major Bukovsky. And I am a nomad camp opposite the village of Peshchanov. To assure the above, I have attached my seal» (Archive HAOR, 268:145v). According to archival documents, Bokty-batyr was a "sincere" loyal subject of the royal power. Together with heroism, Bokty-batyr was a well-read and intelligent person. Oddly enough, back then in 1794, the "Bolashak" system, that is, studying abroad, worked in the Kazakh land. And so he (Bokty-batyr) wanted his son to study in St. Petersburg, and wanted his son to work as a deputy in the Court of Her Imperial Majesty: «When I was in the fortress of Omsk, with the humblest I asked your

Excellency, to send my son, following the example of the others, to St. Petersburg to Her High Imperial Majesty's court as a deputy. On this case your Excellency designed to respond, when there are any kinds of Kazakh sultans there, and then my son along with them will be sent. To which, although I agreed, but now, in such changes, I most humbly ask, without waiting for the sultans, could you send him there alone. I want to give my son into military service» (Archive HAOR, 269:72-73v).

The name of the Sultan of the Middle Zhuz Zhangir, the son of Kaip, is mentioned in the archives of the Omsk Region of the Russian Federation as Ziangyr, Yangary, Yangyr, Ziangir, Yengare, Yangil. As stated in one archival document, he boldly and openly was able to answer that he would not be able to find thirty (30 - auth.) bulls to the royal authorities: «...And while he, Zhedrinskaya, presents to me with a secondary report that Jiganger-Sultan and a collegiate assessor, about which my report to Your Excellency has already been reported on the past mail ... with the fact that instead of the driven peasant Kopeikin with comrades thirty (30-auth.) will not find all the bulls, then, due to the lack of cattle in their horde, he promised to deliver them in payment with the horses standing by them...» (Archive HAOR, 260: 313v). From the archival data of the Omsk region in 1778, on July 30, the name of Jangir batyr's (Yangil batyr-archiv.) brother mentioned that he was a protector and escort of trade to Bukhara. Usually such a dangerous and responsible business is given only to a brave and courageous person: « ... I hired the brother of the Petty Officer Yangil-batyr (Jangir batyr-auth.) to escort me with everything both forward to Bukhara and back to the Russian line. For this work I awarded him and gave him twenty-five (25-auth.) chervonets. And with it, driving through various Kirghiz (Kazakh-auth.) tribes, I didn't see any insults, below anger, from anyone...» (Archive HAOR, 213:71). Not having any problems from the borders of Russia to Bukhara is an indicator of the high authority and nobility of Zhangir Batyr among the peoples of Central Asia and the Russian empires. Delivering the entire caravan intact and safe on the many-kilometer riding way through the expanses of the Kazakh land and beyond shows us what the Kazakh batyrs really were. Zhangir Sultan was a highly educated and intelligent person this is stated in the following source: «...a Kirghiz (Kazakh-author) sultan and collegiate assessor Jiganger son of Kaip came to me from the Orenburg line. And he is a very good person. And he was in St. Petersburg twice. He is not like the locals, but with some enlightenment, and showed me the signing given to him by Her Majesty's own hand about recognition and veneration of him by a collegiate assessor in the rank of land major...» (Archive HAOR, 260:278).

In the history of the Kazakh people, many historical events are associated with the name of Sultanmamet Sultan. He was a faithful companion and excellent diplomat of Ablai Khan and faithfully served the Kazakh people in difficult times. On August 27 (1775) the prominent Kazakh diplomat Sultanmamet-Sultan wrote a letter to the commander of the Siberian Corps, Lieutenant General I.A. Dekolong. This letter mentions the name Kunai Batyr. Sultanmamet Sultan ordered the batyr's horse to be returned immediately: «... Kunai's son Chagan, passing by the Koryakov outpost, rode on a horse with a yellowish, light-colored tail and light-colored mane. It was taken away from him in that outpost with a saddle and a bridle. I ask your excellency to order to find a heavy horse and give it back with all the things...» (Archive HAOR, 191:243v). In one of these documents of 1788, on April 25, in the report of the commandant of the Yamyshev fortress, second-major and commandant, Kazakh petty officers and sultans are mentioned, including Sultanmamet Sultan: «In the argument that although my report to your Excellency and reported that the Kirghiz (Kazakh-auth.) horse herds all overtook the Irtysh River. I am confident in the reports of the commanders, but now five thousand horses (5,000-auth.) of Sultanmamet Sultan himself have been driven out of the vein of Kirghiz (Kazakh-auth.). They ordered me to escort the horses across the river, but here it seems to have been overlooked in some secret way, because the men assigned to the herds were not at all aware that those cattle were grazing right in the Presni Mayak, not in my distance, where they were driven out. Under the guise of the Sultanmametovs, the steppe Kirghis (Kazakhs-auth.) went from Koryakov, as it was usually already noted that they are not only simple petty officers, but the sultans themselves, with a free pass, make delicacy by taking horses. And therefore, fearing Sultamamet, so that his horses would not be detained here, he betrayed our captives» (Archive HAOR, 249:476v).

The son of Sultanmamet Sultan Urus-Sultan with his army during the Torgaut escape "shangdy zhoryk-auth." defeated the Kalmyk troops and captured the rest of the Kalmyks. This archival document

describes in detail the tense situation and the places of battles. The sons of influential Kazakh sultans also bravely fought on the front line with their fathers and batyrs. A vivid example of this is the Urus Sultan: «On the 12th of June, in the afternoon, the petty officer Saltamamet-saltan, who arrived in the Zhelezensk fortress from the uluses (Kazakh tribes-auth.) of the Kyrgyz (Kazakh-auth.), the interpreter of the Tatar mullah Urus Kuchukov came to me. And he said that on the 9th of this month, the Kirghiz (Kazakhs-auth.) from the army of Naurus-Saltan arrived in that ulus from the Buronomai volost - Satybaldy-Murza, from the Basantiyin volost - Kuchuk-batyr. And they announce that the Kalmyks who fled from Russia were allegedly pursued by an army led by Naurus-Saltan in the upper peaks of the Sara River, called Aktau and Kuktau in Kazakh. Moreover, they attacked the Kalmyks. And, due to non-coupling, the Kalmyks wounded and beaten many Kirghiz (Kazakhs-auth.), and then, as the Kirghiz (Kazakhs-auth.) copulated together, they beat the Kalmyks and injured a considerable number. Moreover, they took in full one Kalmyk and two Kalmyk women, who had already been brought to the tribe of the Basantiyin volost. The Kalmyks follow in two parts, and the best military people are in the first part. And they try to make their way more up to the living wild Kyrgyz (the current Kyrgyz-auth.), and look forward to receiving and protecting themselves from them. What I am reporting to Your Excellency through this. Colonel Andrei Rameykov. Fortress Zhelezensk. June 13th 1771» (Archive HAOR, 173: 481).

Kulsary-batyr, although he “faithfully” served tsarist Russia, he will remain in the history of the Kazakh people as one of the trusted associates of Ablai Khan and the ambassador of the Kazakh Khanate. Some archival documents note the skillful diplomatic actions of Kulsary-batyr. On his letter to the tsarist government, he allegedly “commenting” on the actions of Ablai Khan, spoke about the idea of a policy of containing the counterbalance of the imperialist powers in favor of the freedom and independence of the Kazakh people: «Although our owner Ablai-saltan assures you by letters that Ablai, by oath to Her Imperial Majesty to Russia, does not seem to cause any harm, capture people, and drive away horses and other livestock, and seems to be in his firm oath. However, in my purest conscience, Your Excellency, I inform you that some Russian people committed the seizure and driving away of cattle, then all this was on the orders of Ablai-Saltan. Somehow, even now, he sent his son from himself to the Chinese Bogdykhan on the condition that he, Ablai, and all his subjects wish to be forever in Chinese patronage» (Archive HAOR, 194:834). A descendant of Er Esim, Kudaimendy Sultan was a brave and valiant ruler of the Kazakh people. Tsarist Russia was unfriendly towards the stubborn and honest steppe hero. And Kulsary-batyr, in his letter, which was written on August 24, (1775) to the commander of the Siberian Corps, to put it mildly, does not give out the whereabouts of the statesman of the Kazakh people. Thus, maintaining diplomatic and friendly relations with tsarist Russia: «I received the letter and the sent two horses without fail. In which letter they deigned to write about the malevolent Kirghiz (Kazakh-auth.) petty officer Khutai-Mend and his other accomplices, where they have their nomad camp - I cannot know. But you can only hear that he nomads along in the Turgai River. But is it really there, and at what tract - I really can't know. And is it so, as the Kirghiz (Kazakh-auth.) tells me that he nomads there, I do not sure» (Archive HAOR, 194:232). In the archive of the Omsk region there is data that does not seem to be a particularly important historical fact. But if we look deeper, then in this historical archival document, the Kazakh batyr single-handedly took 7 horses from the Cossacks, knowing about the consequences of the theft. The theft of horses by a subject of Tyulyak-batyr, on the one hand, looks like theft, and even so it is written as “theft”. But the courage and bravery of the Kazakh should be noted for granted: «Omsk department of the outpost of Cherlakovsk Cossacks Timofey Barabanov and comrades, all in all six (6-auth.) people, which is what they submitted to me in the name of Your Excellency a report about stolen from them in the past 787th year (1787-auth.) in summer time six service and one own horses. The horses were stolen by the Kirghiz (Kazakh-auth.) Uvadyr from the Kipchak volost of the department of the Tyulyak-Batyr... Captain Kozma Bardin. Omsk fortress. Afternoon of the 24th March, 1790» (Archive HAOR, 256:507).

Kazakh sultans and batyrs have always put higher literacy and erudition with heroism (batyrism) in the first place. The archival document mentions the name of Mambet-batyr, who came to take home his son Kyzbay, who is studying to read and write: «When released from Your Excellency from the 4th under No.357, I dutifully received on August 13 the command enclosed in a cover letter of the Middle Kirghis-Kaisak Horde to the foreman Abulfeis-Saltan. To deliver it right to him with a list, yesterday here it was

given to the former Kirghiz (Kazakh-auth.) petty officer Mambet-batyr. And as he, Mambet, who was here to teach reading and writing to his son Kyzbay, asked to stay for three days to stay with them for a future wedding, then he was released. And after the expiration of that period, he promised to bring him here again» (Archive HAOR, 194:223). The son of Sameke Khan Tortuyl Sultan sent his son Menkush-Sultan and the batyrs to the Omsk fortress to take "allegiance", but as we know from a deep political point of view, this was a winning position at that time for the Kazakh people headed by Khan Abal: «Through this I declare: my uncle was a visit from the White Tsar, to whom he and others swore to be in a position loyal to Her Imperial Majesty. Why, now, having entered into this, without fail, with the other elders and with Kirghiz (Kazakh-auth.) subject to me, I also wish to enter into a subject of Her Imperial Majesty. Which I will use, and the highest mercy, just likes other loyal subjects. That is, Ablai Sultan and his accomplices did just that. And as your Russian laws tell you to do, no less, and I will be against it as a debtor, by the similarity of your Russian laws, to prove my merits. With the same letter, it was my son Menkush-sultan and the foremen Taktagul, Saty-batyr, Kazakbai-batyr, Sokhur-batyr, Bashka batyr, who personally verbally announce this request from me personally verbally to your excellency» (Archive HAOR, 286:287). The tsarist colonial policy made it so that the indigenous people, living in fact on their own native land, began to ask permission from the commander of a separate Siberian corps, Major General, for nomadism. But the wise foreign policy of Ablai Khan and all the sultans, accepting "allegiance", were able to preserve the independence of the Kazakh people for a few more decades. On the next document, the Sultan of the Middle Zhuz Tore-Batyr Sultan is mentioned as "sincerely" "flaming" with the joy of accepting citizenship. In fact, Tore Sultan was one of those batyrs who fought in the dusty campaign "shandy zhoryk - auth." against the Kalmyk invasion. All this "allegiance" was a big political move. In the depths of their souls, the Kazakh batyrs and sultans knew their great ancestors very well and did not recognize any rulers, except for the rulers of their people, "loyalty" was just a political game: «...now I am on the Russian side with everything and with my cattle, and now I ask Your Excellency for your permission to be with my family and the summer time is completely the same, because I have no offense from Russian people and never I have, but I do not want to go to the Kirghiz (Kazakh-auth.) side. Moreover, I am named after my horde as a sultan, so that I can leave those who want to be my uluses (tribes) and leave those best and faithful to me. Also, for any occasion, it is impossible for me to be alone without the Kirghiz (Kazakhs-auth.). Moreover, I dare to call the mullah, since we now often have commemorations in the spring...» (Archive HAOR, 260:264). And there are many such examples, for example, about Tok-berdy-batyr, the foreman of the Kireevsk volost under the jurisdiction of Sultanmamet-sultan, who has been living in his own land for thousands of years, asking permission from the descendants of that prince Vasily II (blind), who in 1425 with a gold plate (the footprint of the rulers of the Golden Horde-auth.) Barak Khan (Barak Khan, father of Zhanibek Khan, the founder of the Kazakh Khanate-auth.) became the prince of Muscovites and met the representatives of the Golden Horde with tribute and honor. But the boomerang of history turned in the opposite direction and shows us such a sad reality of that era: «...Since yesterday, having arrived here, the possessions of Saltamamet-sultan of the Kireevsk volost, petty officer Tok-berda-batyr. He asked me to transfer up to three thousand of his horses (3000 - author) this winter to the local river Irtysh. He also asked for their maintenance from our residents to pass to the steppe ten miles away. However, with Her permission, I will not accept courage to make a disition. And having presented to Your Excellency, I ask in that imperative resolution. Colonel Fyodor Fonderrop. Afternoon of October 25, 1775. Fortress Zhelezinsk» (Archive HAOR, 194:644).

In archival materials there are names of legendary historical figures such as Kazbek biy and his son diplomat Bekbolat. They served their people faithfully and conscientiously. Another proof that steppe democracy has always triumphed, despite the fact that it was impossible to harm to the descendants of Genghis Khan, and the same document notes the conflict between Ablai Khan and Kazbek biy. In addition, in this document mentions the name of the Sultan of the Middle Zhuz Tore-batyr (Torebatyr) Sultan: «...however, finally, Batyr-Tyur not praised those Karakisek elders Kazybek-biy and Bikbulat because they boldly acted with the son of ablai-sultan. Meanwhile, he spoke of the need to punish them for their impudence and insolence, so that they would henceforth be moderate. And so that in the future this would not happen with any Russian person...» (Archive HAOR, 194:662v). From the report of

Lieutenant Colonel Count Yakov Decastro-Latserda, you can find out information about the number of horses of the Sultan of the Middle Zhuz Tore-batyr (Torebatyr): «In pursuance of Your Excellency, last November, the horse property of the Kirghiz (Kazakh-auth.) petty officer Tyuri-Batyr, with proper confirmation and with the demand of amanat (people entrusted for storage-author), seven thousand horses (7000-auth.) were transferred to our side with one hundred herdsmen (100-auth.) human. What I'm reporting to Your Excellency. Fortress Yamyshv. Lieutenant Colonel Count Yakov Decastro-Latserda. December 14, 1778» (Archive HAOR, 213:548). At every opportunity, the tsarist government did not miss the chance to evade the batyrs in their directions, giving them everyday life accessories. From the translation of the letter (in the old Kazakh language) by Zhanybek Sultan on October 4, 1794, the following is said: «Bow to the noble and highly respected Mr. Colonel and Chevalier Grigory Grigorievich Shrader. I should get one hundred (100-aut.) pounds of the prescribed flour. Whether the time is ripe for the vacation, I humbly ask with this sent by my Kyrgyz (Kazakh-author) Atanay to notify me» (Archive HAOR, 269:376).

In the archival materials of the Russian Federation, Kulybek batyr is listed as Kulebak-batyr. He was one of the six sons of Kulsary batyr (Kulsary batyr Boriuly - author), who actively participated in public affairs together with his father, a diplomat. From the report of 1778 on January 9 on the prohibition of selling gunpowder, lead and saltpeter to the Kazakhs for the war with the Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz-auth.), the name of Kulybek Batyr is mentioned: «Sergeant Abdulov, who was in the Kirghiz (Kazakh - auth.) petty officer Kulebak-batyr, for reconnaissance of the Kyrgyz (Kazakh-auth.) circumstances necessary for the Russian side, for some business and with him, Kulebak, was required here. He was sent to me on the 5th of January, reported that Kulebak-batyr left his nomad camp for cattle, and when he returns, he will arrive here...» (Archive HAOR, 212:26). The tsarist authorities wanted to take away gunpowder, lead and saltpeter from the Kazakhs, who wanted to deliver them to Ablai Khan through the trade line in order to attack the Kyrgyz: «...through that Kirghiz (Kazakh-auth.) it was verbally ordered in this way to announce to the Kirghiz (Kazakhs-auth.) led a nomadic life near the local fortresses so that they would not buy gunpowder, lead and combustible sulfur from our Russian people...Supposedly he (Ablai Khan-auth.) intends to go to war in the springtime to the wild Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz-auth.) From me, at a distance and to the local customs affairs, it is firmly confirmed that the Kirghiz (Kazakhs-auth.) and merchants who come here and along the line, to inspect both Russians and Tatars at the entrance and exit. And if anyone has a lot of such things, especially from the Kirghiz (Kazakhs-auth.) and from our dubious people, they are ordered to take away, and especially gunpowder, lead and saltpeter...About which I dutifully report to Your Excellency. Brigadier Stepan Sumorokov. Fortress of St. Peter. 9th January 1778» (Archive HAOR, 212:26v). In the report of Lieutenant Colonel Dmitry Karsakov to the commander of the Siberian Corps, Lieutenant General Ogarev, it is said that Tlieumbet Batyr captured three Russian soldiers. To capture, knowing the consequences, one must have courage and bravery. Such qualities were inherent in all Kazakh batyrs: «...the third musketeer of the field battalion is a cab driver, the name of Malmygin, and the outpost of the Chernoretsk Cossacks Fedor and Peter Borodikhins, we think that they were captured by the Kirghis-kaisaks (Kazakhs-auth.). By orders of Saltamamet Sultan and his son Karich-Sultan and the petty officer Tleumbet-batyr, they were taken to the outpost of Koryakov. Lieutenant Colonel Dmitry Karsakov. 21st April 1788» (Archive HAOR, 249:471).

Archival data may not always be historically reliable. For example, the report of Second Major and Commandant Fyodor Shakhov does not correspond to the real events of that century. How can an authoritative statesman, diplomat and batyr Saltamamet-sultan with his son Iman give Tlieumbet batyr a reason to capture the Russians, if they were the guarantors of maintaining peace and harmony between the two peoples, led by Ablai Khan. The disinformation of scammers for the benefit of the tsarist oppression was always "relevant" then. In addition, if they were highly trained Cossack soldiers, then why didn't they fight, but were "captured" and this moment makes a person think: «Now, under the guise of all claims, they captured two Chernoretsk Cossacks and one cab driver from the musketeer field battalion coming from Chernoretsk to Koryakov. For what kind of Kirghiz (Kazakh-auth.) extortions, and especially that Saltamamet-sultan and his son Iman they gave more reason and teaching Tlieumbet to capture the Russians. It has already become clear that Ensign Kamaev, now commander in Koryakovo,

assures by a report that, being there, the son of Saltamamet Taimas retold about it. What I humbly report to Your Excellency, and I submit everything for consideration. Fortress Yamyshevsk. Second major and Commandant Fyodor Shakhov. 24th April, 1788» (Archive HAOR, 249:474). Such letters suggest that they served the purpose of quarreling the Kazakh nobility and batyrs among themselves, so that they would not be in unity, and put them against each other: «According to my research, it turned out that when Your Excellency gave me the order to capture, according to the evidence of the Kirghiz (Kazakh-auth.) Bukta-batyr, the Kirghiz (Kazakh-auth.), Then I sent a warrant to the former commander in Koryakovo, Lieutenant Shkarin, so that he tried to detain that Kirghiz (Kazakh-auth.) whom Bukta-batyr would show on his arrival. But after he did not arrive in Koryakov, he remained without capture...» (Archive HAOR, 249: 473).

Torgut escape or "shandy zhoryk-auth." left a huge mark in the history of the Kazakh and Kalmyk peoples. Just about the same events there are archival data that talk about the arrival of Karash Sultan. He was the son of Sultanmamet Sultan. And he came with the news of the capture of the Volga Kalmyks: «On that day of the Kirghiz-Kaisak Middle Horde, loyal and benevolent to the local side, the petty officer Saltamamet-Saltan sent me with a letter from his son Karash-Saltan and with him a Kirghiz (Kazakh-auth.) and a Russian Tatar Mulla Kuchekov who was with him. I asked them to be sent to Your Excellency to announce the capture of the Volga Kalmyks, who had broken through from Russia, by the Kyrgyz. Fortress Zhelezensk. Colonel Andrei Rameykov. July 11, 1771» (Archive HAOR, 170:18). From the letter that was written by the diplomat and batyr Sultanmamet-sultan on February 21, 1771, it can be seen that he gathered twenty thousand (20.000-auth.) batyrs to stop the Torgauts (Jungar tribe-auth.), who wanted to move through the Kazakh steppe to Jungaria (Dzungaria) in a huge number of people, according to some sources, with a population of 140,000-170,000 people, led by the young Khan Ubashi: «I have now received your Excellency's letter in good order. I would you like to explain that the Volga Kalmyks tore ... their oath, turned again to the Zengorsky (Jungaria-auth.) land. For which I ordered my subject Kirghiz (Kazakhs - author) up to twenty thousand (20,000 - author) people to gather together. Those who are in the distance in the stones, because of their non-arrival, I have no news about those Volga Kalmyks. If Your Excellency receives news of them in advance, where those Kalmyks are, then I ask you to notify me as soon as possible. Then I will really know where they will be, and I will also not leave you without a report» (Archive HAOR, 170:24).

Based on the archival data of the Omsk region of the Russian Federation, one can obtain information in detail about the social and military-nomadic conditions of the Volga Kalmyks, who were heading to their historical homeland – Jungaria (Dzungaria). The Kazakh rulers Ablai Khan and Nuraly Khan, including Umir Batyr, with their troops opposed the Kalmyks: «On May 21 of that year, the Kyrgyz foreman Umir-Batyr, a well-wisher to the Russian side, having arrived here in the Ust-Kamenogorsk fortress, announced to me that he had received news from a roaming (led a nomadic life) with his army of two thousand (2000-auth.) people near Tashkent. On the edge of the Kirghiz (Kazakh-auth.) land, the so-called Sum-Usun tract, Ablai-sultan was given news about the Volga Kalmyks, who are located near the Sary-Turgai River ... It consists of two parts: the first, that is, the called heavy, in thirty thousand (30,000-auth.) people, the second, which, in cover of the first, in eighteen thousand (18,000-auth.) people. They continue their campaign for the most part on camels, and they try to bring the horses to the best recovery, which they almost never ride. Having gathered from there, they will go to the Sarysuy River, adjacent to Aktau Mountain. The first Sara-Turgay, where those Kalmyks are located, for example, at sixty sazhen ("сажень"-it is a Russian measure of length. It is about 127.8 m.-auth), the current is fast, where there are quite a lot of wild boars. Kalmyks, for the most part, feed on them. The second is Sarsuy, where they intend to go, with a breadth and speed greater than the Irtysh. Then they will go along the Sarsui to the Chshu (Shu) River, which stretches to the Chinese border, and the peaks near that river are called Serchen. Those Kalmyks robbed several cattle and horses from the Kirghiz living near Orenburg from 30 house (30 Kazakh yurts-auth.) but there are no people in any way damaged or taken prisoner. By order of the aforementioned Ablai-Sultan, roaming (led a nomadic life) in the vicinity of the local lines, each with his subordinate 20 foremen, and to repel the armies of the aforementioned Kalmyks, is preparing for battle, and are going to go to the aid of Ablai-Sultan. Just Umir-batyr with his army will go in a week. And others, that is, Nurali Khan (only how many troops

were under him is unknown) Ablai Sultan, who led a nomadic life at the Chengiz tract against the Semipolatsk fortress in the steppe with a distance of two days driving with two thousand (2000-auth.) people is now really and fought. About which I humbly report to Your Excellency. Colonel and cavalier Stepan Sumorokov. Fortress Ustkamenoy. 24 May, 1771» (Archive HAOR, 173: 323-323v).

Conclusion. In the article, based on archival materials about the Kazakh batyrs of the XVIII century and the first half of the XIX century, an attempt is made to the smallest subtlety to reveal the significant role of khans, sultans and batyrs in the state structure of the Kazakh people. The Kazakh highest echelon of power, headed by Ablai Khan and the military institute of batyrs (knight institution-auth.) having “accepted” “citizenship”, not only strengthened bilateral relations between the powers (Tsarist Russia and Qing China), but also skillfully stood up for their foreign policy positions. The diplomatic mission of the Kazakh Khanate perfectly demonstrated the system of checks and balances to the countries of empires in favor of their people through the "protectorate" of these same states.

Kazakh sultans have always been at the forefront with batyrs in battles. So was Abulfeis Sultan during the Torgut escape "shandy zhoryk - auth." fought bravely against the Kalmyks. In the same fierce battle, Mambet-batyr, Nuraly Khan, including Umir batyr, from the Kireyevsk volost, the foreman Tokberdy-batyr from the Middle Zhuz Tore-batyr (Torebatyr) Sultan and many other magnificent batyrs took part. From the report in the Old Kazakh (Chagatai) language of Aptigirim Apsolimov on June 1, 1774, addressed to Major General Anton Danilovich Skalon, the name of a historical figure, 70-year-old Barak Batyr (Kokzhal Barak - author) with his army who died in the war against the Kyrgyz (ancestors of the current Kyrgyz - auth.) The archives speak of the heroism of Barak Batyr, who fought the Kyrgyz to the end, despite his advanced age. The death of Kokzhal-Barak batyr during the battle clearly demonstrates the functioning of the institution of the batyrs of the Kazakh people in the person of the hero. There is a lot of archival evidence that the Kazakh sultans and batyrs unitedly fought for land against foreigners. In the upper reaches of the Irtysh, Ishim and Tobol rivers, Kazakh tribes such as Argyn, Kipchak, Naiman and Uak-Kerey led nomadic live. With the construction of a line of military fortifications by tsarist Russia, these tribes of the Middle Zhuz suffered more from land tightness than others, and from September 1773 to May 1774 took an active part in the peasant war for pastures.

This article has been prepared on the basis of archival materials about the Kazakh batyrs of the XVIII - the first half of the XIX centuries. Historical events with an emphasis on the activities of the batyrs, as far as possible, were disclosed on the basis of scientific processing of archival sources. The life and work of each batyr has been studied in detail. And in the future, the study of the socio-political activities of the sultans and batyrs of the Kazakh people according to new archival documents remains very relevant. As we all know, in his "Republic" the ancient Greek philosopher Plato noted the following: «Strong people create good times. Good times produce weak people. Weak people create difficult times». The study of these same weak and strong historical figures, good and bad times, has always rested on the shoulders of historians. History always presents us with the hot atmosphere of these bright and influential historical figures. All of the above historical archival data proves to us one truth that the Kazakh rulers, headed by Ablai Khan and representatives of the military institute of the batyrs of the XVIII century and the first half of the XIX century, did their best to preserve the sovereignty and territorial integrity of the Kazakh Khanate. This is the main and irreplaceable wealth that our glorious, brave and wise ancestors left us forever, so that we can further preserve, strengthen and pass on this sacred independence and integrity of the state of Kazakhstan to future generations.

Information about the authors:

Olzhas Kuanbay – PhD doctoral student of the Ankara University, Republic of Turkey, Ankara, E-mail: olkube89@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2079-1084>.

REFERENCES:

- Архив Внeshней Политики России. AVPR. F. KKD. Op. 122/1. D. 6. L. 36ob-37.
- Архив Внeshней Политики России. AVPR. F. KKD. Op. 122/1. D. 6. L. 36-36ob.
- Архив Внeshней Политики России. AVPR. F. KKD. Op. 122/1. D. 6. L. 38.
- Исторический Архив Омской Области ИАОО. F. 1. Op. 1. D. 212. L. 26-26 ob.

- Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 249. L. 471.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 249. L. 474.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 249. L. 473.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 249. L. 476ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 268. L. 417.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 36 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 590.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 35.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 282-282 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 256. L. 51.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 269. L. 111.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 268. L. 16.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 268. L. 145 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 269. L. 72-73 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 213. L. 71.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 260. L. 278
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 260. L. 313 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 243 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 232
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 834
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 256. L. 507.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 223
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 286-287
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 260. L. 264.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 644
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 194. L. 662 ob.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 213. L. 548.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 269. L. 376.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 170. L. 18.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 170. L. 24.
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 173. L. 323-323ob
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 173. L. 323ob
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 173. L. 481
Istoricheskij Arhiv Omskoj Oblasti IA00. F. 1. Op. 1. D. 190. L. 618
IKRI «Istorija Kazahstana v russkix istochnikah XVI-XX vekov», N-30, Narodnye predanija ob istoricheskix sobytijah i vydajushhijsha ljudej Kazahskoj stepi (XIX-XX vv.) T. 9. Chast' 2/ Sost., S.F. Mazhitov, – Almaty: Dajk-Press, 2007. – 432 s. [in Russian].
Sbornik dokumentov, Cinskaja imperija i kazahskie hanstva. Vtoraja polovina XVIII-pervaja tret' XIX v./ Sost. K.Sh.Hafizova, V.A. Moiseev Otv.red.chlen-kor. Akademii nauk Kazahskoj SSR R.B. Sulejmenov, Chast' 1. – Alma-Ata: Nauka, 1989. – 33s. [in Russian].
Sbornik dokumentov, Cinskaja imperija i kazahskie hanstva. Vtoraja polovina XVIII-pervaja tret' XIX v./Otv.red.chlen-kor. Akademii nauk Kazahskoj SSR R.B. Sulejmenov, Chast' 2. –Alma-Ata: Nauka, 1989. – 23, 25-26 ss. [in Russian].
Sbornik dokumentov, Iz istorii Velikoj stepi (poslednjaja chetvert' XVIII v.). Sbornik dokumentov / Pod red. Z.E. Kabul'dinova. Sostavitel': V.A. Sirik. – Almaty: «Litera-M», 2020. –7 s. [in Russian].

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_249-252

FTAMP 03.23.55

СЫН-ШҚІР

Нәбижан Мұқаметханұлы. «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» кітабына /Ред.: ҚР ҰҒА академигі Х.М. Әбжанов, тарих ғылымдарының докторы А.И. Құдайбергенова. – Алматы: «Қазақ университеті», 2021. – 250 б.

К.Н. Балтабаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Қазақстан, Алматы.

*Автор-корреспондент

E-mail: kulgazira_777@mail.ru (Балтабаева)

Рецензия «Отандастар қоры» коммерциялық емес Акционерлік қоғамының «Қазақтардың Қазақстанмен шекаралас мемлекеттердің аумақтарын қоныстану тарихын зерделеу» жобасын іске асыру шеңберінде әзірленді.

Нәбижан Мұқаметханұлын Қазақстандағы, Қытайдағы, тіптен әлемдегі қазақ диаспорасына таныстырудың қажеті жоқ, тек ғылымға енді ғана келген, тарихқа жаңадан ден қойып жүрен жас зерттеушілер болмаса. Автор әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогикалық қызметін атқара жүріп, Қазақстан Республикасының 30 жылдығына арнап жазған «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» атты іргелі монографиясын жариялады. Мұнда ескеретін жайт, бұл еңбек мемлекет қаржыландыратын қандай да бір міндеттелген ғылыми жоба аясында орындалған жұмыс емес, автор өзінің жүрек қалауымен көп жылғы зерттеуінің тұжырымдамасы іспеттес құнды дүние. Одан біз автордың кәсіби тарихшы, қытайтанушы және саясаттанушы ғалым екенін аңғарамыз.

Аталмыш монография бес тараудан құралған. Онда XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап XX ғасырдың екінші жартысына дейінгі аралықта, қазақ диаспорасының қалыптасуына ықпал еткен негізгі оқиғаларды халықаралық қатынастардағы күрделі өзгерістерге байланыстырып пайымдайды. Зеттеуші бұл тақырып аясындағы өзіне дейінгі ғалымдардың тарихнамасын барынша оқып саралай отырып оң бағасын берген (9-13 бб.). Қазақстандағы Қытай, Моңғолия және Ираннан келген тарихшы, лингвист шығыстанушы қандас (репатрианттардың) ғалымдардың ғылыми еңбектерінің құндылығын жоғары бағалайды. Ал дереккөздерге тоқталғанда, естелік жанрындағы дерек материалдары ретінде пайдалану барысында, оларды басқада тарихи жазба құжаттармен салыстырып қолданудың қажеттілігін нақты мысалдармен атап көрсетеді. Сондай-ақ «...мемуарлық еңбек жазушылардың тарихқа да, жас ұрпаққа да, өзіне де жауапкершілікпен қарап, көздері көрген, басынан кешкен шындықты ғана жазып қалдырғаны абзал болар еді» (15 б.), - деп ескертеді.

Монографияның «Қазақ халқының бөліну үдерісі» деп аталатын бірінші тарауында, халқымыздың бөліну үдерісінің - еліміздің тағдырын басқа мемлекеттер шешуімен байланыстырып түсіндіреді. Оның себептерін Орталық Азиядағы халықаралық қатынастардағы өзгерістер негізінде қарастырады. XVIII ғасырдың 30-жылдары қазақ қоғамының саяси өміріне Ресейдің отарлық саяси факторының қосылғанын (21 б.), ал 50-жылдары «Шығыс бүйірден Цин империясының қысқан жағдайының қалыптасқанын» (25 б.) атап көрсетіп, қазақ даласының екі империяның таласына түскенін түсіндіреді.

Жұмыстың «Қазақтардың Қытай мемлекеті құрамында қалуы» атты параграфында, қазақтардың Алтай, Тарбағатайдағы және Іледегі атажұртына қалай көшіп барғаны және Цин империясының құрамында қалай қалып қойғаны тарихи құжаттар негізінде талданып көрсетіледі.

Автор Ресей мен қытайлық Цин империясы кезіндегі екі елдің әлеуметтік даму деңгейіндегі айырмашылық мәселесіне талдау жасайды. «Ол кезде патшалық Ресейде капиталистік өндірістің дами бастауына байланысты, оларға шикізат көздері және одан өндірілген өнімдері саудалайтын нарық қажет болды. Сондықтан олар экспанциялық бағытта – Қазақстан, Орталық Азия, одан әрі Үнді мұхитына бет алды. Бұл мақсатын іске асыру үшін орыс үкіметі әскериленген қоғамдық күшті, яғни баукеспе казактарды алға салып пайдалану саясатын қолданды», - дейді.

Ал Цин империясы ертеректе Жоңғар хандығының бақылауында болған қазақ жерлеріне саяси бақылау орнатуды көздеді. Сондықтан олар қазақтардың шығыстағы атажұртына қайта көшіп баруын шектеу саясатын қолданды. Алайда екі ел арасында саяси және экономикалық сауда байланыстарының өрістеуіне байланысты қазақтар шығысқа қарай жылжып көшіп отырды. Тіпті Цин империясының шекара қарауылдарынан өтіп барып қоныстанды. Сонымен Ресей отарындағы қазақтар және Цин империясына тәуелді қазақтар құбылысы қалыптасты. Қытай мен Ресей өздерінің қазақ даласындағы мемлекеттік шекарасын анықтап алу керек болды.

1864 жылдың 7 қазан күні Қытай мен Ресей өкілдері Шәуешек қаласында «Қытай-Ресей батыс-солтүстік шекараны делимитациялау келісіміне» қол қойды. Аталмыш Құжат бойынша қазақ жерінің Қытайға тиген бөлігіндегі қазақтар жерімен бірге Қытайға, ал Ресейге тән болған өңірдегі қазақтар тұрған жерімен бірге Ресейдің құрамына енді.

Содан кейін қытайлық ресми құжаттарда жаңа түсініктер қолданысқа енді: «Ресей қазақтары», «Ресейге қараған қазақтар» және «Қытай қазақтары», «Қытайға қараған қазақтар» деген жаңа қоғамдық құбылыс (феномен) қалыптасты. Цин империясы провинцияларды әскери-әкімшілік жүйемен басқарған. Іле және Тарбағатай өңірлерінің қазақтары Іле генерал-губернаторының басқаруына қарады, ал Алтай өңірі қазақтарды Улиастай генерал-губернаторының Қобдадағы уәзіріне басқартады. Алайда қазақтардың дәстүрлі қоғамдық басқару формасы сақталды. «Ақалақшы (Болыс), Мыңбасы, Үкіртай, Гун, Тайжи деген сияқты көптеген тең дәрежелі мансап титулдарын тағайындап, солар арқылы қазақтарға үстемдік жүргізді» (36 б.).

«Шет елдегі қазақтардың өмір сүрген қоғамдық ортасы» деп аталған екінші тарауында, қазақтардың Қытай Республикасы (1912–1949 жж.) кезіндегі қоғамдық жағдайы мен тіршілік тәсілдерін ашып көрсетеді. Содан кейін 1949 жылдан бергі Қытай Халық Республикасындағы қоғамдық өзгерістерді және олардың соңғы 70 жыл ішінде қазақ қауымдарының тағдыр-талайы, мәдениетіндегі дамуы мен тоқырауы тарихи тұрғыдан пайымдалады.

Қытайдағы қазақтардың жан санының өсуіне Қазақстаннан барған босқындардың үлкен ықпалы болғаны да пайымдалады: 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің қатысушылары және олардың отбасы мүшелері; Кеңес үкіметіндегі 1920–30 жылдардағы саяси жағдай, аштық пен саяси қуғын-сүргіннен бойтасалағандар қосылды. Бұл босқындардың келуімен Қытайдағы қазақ қауымының саны артып қана қоймай, олардың сапасы да өзгерді, - дейді. Соның нәтижесінде Қытайда тұрып жатқан қазақтар екі түрлі топтан құралады: басым көп бөлігі – кезінде шекара делимитациялаудан бұрын атажұртында барып орныққандар, яғни өздерін байырғы атажұртында отырмыз деп санайтындар; екінші топты құрайтындар - Кеңес Одағы кезінде түрлі себептермен ауып барғандар.

Автор архив құжаттарына сүйене отырып, Қытайдағы қазақтардың өмір сүрген қоғамдық ортасын тұжырымдап сипаттайды. Сондай-ақ Моңғолия жеріндегі қазақтар - XIX ғасырдың соңғы жартысында Қытайдың Алтай аймағынан көшіп барған Абақ-керей тайпалары және XX ғасырдың басында Шығыс Қазақстанның Марқакөл мен Зайсан аудандарынан босып барған Наймандардан қауымдасқан. Олардың Моңғол мемлекет құрамына қабылдану барысы ұзаққа созылғанын пайымдайды. Екінші тараудың екі параграфы Моңғолиядағы қазақтардың тұрмыс-тіршілігі, қоғамдық ортасы және әлеуметтік дамуына арналған (40 б.). Оларды қазақтардан шыққан бір гун мен 15 үкірдай басқарды. Моңғолиядағы қазақтардың жайылымдық жерлерінің кеңдігі мен өміршең рухы олардың моңғол далаларында сақталып қалуы мен дамуына негіз болды. Ал Моңғол мемлекетінің дербестігі ондағы қазақтардың азаматтық алуына және әлеуметтік саяси істерге қатысуына алғышарт әзірледі деп тұжырымдайды автор.

Н. Мұқаметханұлы Қытайдағы қазақ босқындарының күрделі мәселелеріне ерекше мән беріп, оларға «Қазақтардың алыс шетелдерге босып кетуі» деген жеке параграф арнайды.

Автор Алтай аймағы қазақтарының ішкі көшіп-қонуының негізгі бес себептерін анықтайды, яғни олардың шығысқа үдере көшуі және Шэн Шицай губернаторының зұлымдық саясатының салдары, оның Кеңес Одағының қолдауымен жүргізген тағылық саясаты екенін талдап көрсетеді. 1940-шы жылдары Қытайдағы қазақ қауымының саны азайды, өйткені саяси өзгерістерге байланысты және Шыңжандағы қозғалыстарға орай қазақтардың елден шеттеп, тіпті шөл басып, тау асып алыс шетелдерге босып кеткен-ді.

Қытайдың оңтүстік батысынан Кашмирге өтіп барған босқын қазақтарды, 1953 жылы Түркия Республикасы қабылдайды. Автор Түркияның бауырлас халықтың тағдырына көрсеткен көмегін жоғары бағалайды. Түркия елі 3000-ға жуық қазақ босқындарды қабылдаған еді, олардың жан саны өсіп XX ғасырдың 80-ші жылдары 11 690 адамға жетті (60, 62 бб.). Қазақтар жаңа ортада еркіндікке қол жеткізе отырып өздерінің құқықтық және әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартты. Олардың біршамасы Еуропаға еңбек миграциясы ретінде қоныс аударып Франция, Германия, Ұлыбритания, Норвегия және т.б. елдерде тұрақтады. Еуропадағы қазақтардың жалпы санын, Қазақстан, Қытай, Моңғолия, Иран, Ауғанстаннан барған қазақтарды қосқанда жалпы саны 10 000 адам шамасында деп есептейді. «Бірақ заман өте келе олардың ұрпақтары қазақы болмысынан, ұлттық сана-сезімінен, ұлттық құндылықтардан айырылып бара жатқанын жасыра алмаймыз және ол үдерісті тоқтата да алмаймыз» деп үлкен өкінішпен тұжырым жасайды (63 б.).

III-тарау «Қазақ халқының ортақ ұлттық санасы» деп аталған, бұл бөлімде маңызды пәнаралық мәселелер қамтылған: «Қазақ халқында ұлттық ішкі бірліктің сақталуы», «Қазақы сананың әлеуметтік және рухани әлеуеті», «Қазақтардың ұлттық бауырмалдығы және мәдени байланыстары», «Қазақтардың саяси жатсынуы және этникалық танымы» деген тақырыптарды терең тарқатып сипаттайды.

IV-тарау «Тәуелсіздік және қазақ халқының жаңаша тұтастану үдерісі» деп аталады. Мұнда зерттеуші Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің арқасында қазақ халқының жаңа форматтағы біртұтастану үдерісін пайымдайды. Автордың пайымы бойынша, Қазақстандағы ұлттық бірегейлену үдерісінің дамуы – әлемнің төрт бұрышында жүрген қазақтарда ортақ ұлттық санасының болуына байланысты өрістеген. Шетелдерде өмір сүріп жатқан этникалық қазақтар, «бөтен» саяси мәдениеттің ықпалында ұшыраса да, олардағы қазақы сана-сезім оларды тарихи отаны - Қазақстанға «жұмсақ» оралуына ықпал етеді.

XX ғасырда қазақ халқы негізінен социалистік жүйедегі қоғамда өмір сүрді. Оларды мемлекеттік әкімшілік шекаралар бөліп тұрғанына қарамастан, қоғамдық-гуманитарлық ортадағы уақыт пен кеңістіктегі өздеріне ғана тән қасиеттерін сақтап қалды. Қытай, Моңғолия мен Қазақстан қазақтарының арасындағы халықтық коммуникация жалпы ұлттық сана-сезім мен құндылықтар талғамын сақтауға ықпал етті. Сондықтан да тәуелсіздік жағдайында шетелдердегі қазақтар Отанға оралып, жаңа тарихи дәуірде тұтастануға ойысты деп санайды автор. Сондай-ақ ол бүкіл ұлт болып, ел болып біртұтастанғанда ғана Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін қамтамасыз етеді деп тұжырымдайды.

Автор осы көзқарасын дәйектей түсу үшін монографиясының V тарауын «Қандастар және Мәңгілік ел болу» тақырыбына арнапты. Өте орынды. Бұл тарауда қандастардың (репатрианттардың) елдің әлеуметтік-экономикалық және рухани жаңғыруындағы атқарып отырған қызметін нақты мысалдармен айқын көрсеткен. Еліміздің демографиялық әлеуетінің артуына, бизнес кәсіпкерліктің дамуына, мемлекеттік тілдің қолданыс аясының кеңеюіне, отандық ғылым, білім беру саласы мен медицина-денсаулық қорғау істеріне қосқан қомақты үлестері нанымды пайымдаған.

Ғалым осы бір монографиясын жазарда жалпыәлемдік зерттеу әдістерін органикалық түрде қолданған: жүйелі талдау, синтез, дедукция, индукция статистикалық салыстыру және тарихи культурология т.б. Салыстырмалы-сәйкестік және мәселелік-хронологиялық әдістер хронологиясы аясында, алайда ол түрлі өңірлер, елдер мен жағдаяттағы тарихи құбылыстардың жалпылығы мен даралығын анықтауға мүмкіндік берген. Біз бұл жерде тек тарихи ілімнің кеңеюін ғана емес, сонымен бірге жаңа әдістемелік тәсілдерді көріп отырмыз, – қазақ халқының

тарихындағы тағдыршешті мәселелерді көтеру арқылы оның егемен Қазақстан тұрғысынан біртұтастығы мен бірегейлік заңдылығы ашылған.

Пәнаралық зерттеу нәтижесін автор «Қорытынды» бөлімінде егжей-тегжейлі пайымдаған. Монографияда «Пайдаланылған деректер тізімі», «Белгілер мен қысқартулар тізімі» берілген. Аңдатпа ағылшын және орыс тілдерінде, мазмұны – үш тілде жазылған.

Автор өзінің монографиясына эпиграф ретінде ұлы Абай Құнанбаевтың сөздерін берген:

«Бірінді қазақ бірін дос,

Көрмесен істің бәрі бос».

Шындығында, Абай өсиеті бүгінгі әрқайсымызға, бүкіл қазақ әлеміне арналған ғой. Өсиетті орындау біздің парызымыз!

Оқырмандардың назарына ұсынып отырған Н. Мұқаметханұлының монографиясында қазақ халқының бірлігі, ұлттық біртұтастығы мен бірегейлену үдерісі сынды аса маңызды тақырыптар зерделенген. Еңбектің ғылыми құндылығы, практикалық маңызы да осында деп санаймыз. Еліміздің мызғымас іргетасы да ұлттық бірлікте.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылдың 6 наурызында № 280 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2020–2030 жылдарға арналған сыртқы саясаты Тұжырымдамасының адам құқығы, гуманитарлық дипломатия саласында «шетелдегі қазақ қауымы шоғырлы тұратын жерлерде қазақ тілі мен мәдениетін дамытуға, олардың тарихи отанымен байланысын, соның ішінде Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы және «Отандастар» Қоры арқылы қолдау» атап көрсетілген. Сондықтан мемлекетіміздің шетелдердегі этникалық қазақтармен байланысы дами түседі, дәстүрге айналған қандастардың көші-қоны жаңа Қазақстан жағдайында өз жалғасын табады деп сенеміз.

Information about the authors:

K.N. Baltabayeva – Al-Farabi Kazakh National University. Kazakhstan, Almaty. E-mail: kulgazira_777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6641-5802>.

МАЗМҰНЫ

Абдулина А.Т. ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНОС ӨКІЛДЕРІНІҢ ТІЛДЕРІ МЕН МӘДЕНИЕТТЕРІ ЭТНОСАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МОДЕЛІ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ.....	4
Әділбаева А.С., Жақыпова Т.У. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. 20-30 жж.).....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. МОҢҒОЛ ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІ ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БУДДИЗМ ТАРИХЫНЫҢ ЕКІ КЕЗЕҢІ ХАҚЫНДА.....	32
Алдажұманов Қ.С., Қыпшақбаев Қ.З. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АДАМ ЖӘНЕ МАТЕРИАЛДЫҚ РЕСУРСТАРЫН КСРО-НЫ ҚОРҒАУҒА ЖҰМЫЛДЫРУ.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ПОЛЯКТАРДЫҢ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҮШЫРАУ ТАРИХЫ.....	65
Жұмағалиев Д.А., Арынова З.Қ. ОТАНДЫҚ ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АСА МАҢЫЗДЫ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРДЫ ҚАБЫЛДАУЫ МЕН БАҒАЛАУЫ (ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША).....	77
Жамбулатов К.А. БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕЙІНГІ САРМАТ МӘДЕНИЕТІНЕ ТӘН ЖЕРЛЕУ ҒҮРПЫ.....	91
Жүсіп Сұлтан-Хан, Қозыбаева М.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫ ЖӘНЕ «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ ФЕНОМЕНІ.....	101
Закарья Р. ЕУРОПАЛЫҚ ЭМИГРАНТТАРҒА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ҮКІМЕТІНІҢ РЕПРЕССИЯЛЫҚ САЯСАТЫ.....	112
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С., Садықов Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВ ЖӘНЕ ЭТНОС ТАРИХЫНЫҢ ГЕНЕЗИСТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. КЕҢЕСТІК БИЛІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕШІТТЕРГЕ ҚАРСЫ САЯСАТЫ (1918-1953 жж.).....	134
Көмеков Б.Е., Ташқараева Ә.М. «ШЕЖІРЕ-И-ТАРАКИМЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ АУЫЗША ТАРИХ ДӘСТҮРІ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘПСІРЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	146
Крупко И.В., Бұрханов Б.Б. ОТАРЛАУДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ НАРРАТИВТЕРІ.....	158

Құрманов З.К. ҚЫРҒЫЗ МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ НЕГІЗГІ САЛУШЫ ӘКЕЛЕРІ ТУРАЛЫ.....	168
Құрманалина Н.Н., Мұхатова О.Х., Қуанбай О.Б. РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМОВ.....	177
Қуанбай О.Б. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫ ТУРАЛЫ МҰРАҒАТТЫҚ ҚҰЖАТТАР (XVIII – XIX Ғ. АЛҒАШҚЫ ЖАРТЫСЫ).....	187
Қозыбаева М.М. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1921-1922 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШТЫҚ; ЗЕРТТЕЛМЕГЕН БЕТТЕР.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. СЫРДАРИЯ ӨңІРІ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ СУЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. ЕСІМ ЖӘНЕ ТҮРСЫН ХАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ТАЛАС-ТАРТЫСТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	221
Хайдаров Е.Е. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІ (1928-1932 жж.) (Жәнібек, Шыңғырлау аудандары материалдары негізінде).....	234
Сын-пікір Рецензия Review	
К.Н. Балтабаева НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ. КІТАБЫНА СЫН – ПІКІР.....	249

СОДЕРЖАНИЕ

Абдулина А.Т. ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ ЭТНОСОВ КАЗАХСТАНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ.....	4
Адильбаева А.С., Джакипова Т.У. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ВОСТОЧНОМ –КАЗАХСТАНЕ В 20-30-е ГОДЫ ХХ ВЕКА.....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. О ДВУХ ЭТАПАХ ИСТОРИИ БУДДИЗМА В ЮГО-ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ ДОМОНГОЛЬСКОГО ПЕРИОДА.....	32
Алдажуманов К.С., Кыпшакбаев К.З. МОБИЛИЗАЦИЯ ЛЮДСКИХ И МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ КАЗАХСТАНА НА ОБОРОНУ СССР.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИИ ПОЛЯКОВ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	65
Джумагалиев Д.А., Арынова З.К. ВОСПРИЯТИЕ И ОЦЕНКА ОТЕЧЕСТВЕННЫМИ ИСТОРИКАМИ НАИБОЛЕЕ ЗНАЧИМЫХ В КАЗАХСТАНЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ОПРОСОВ).....	77
Жамбулатов К.А. ПОГРЕБАЛЬНЫЙ ОБРЯД ПОЗДНЕСАРМАТСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА.....	91
Жусип Сұлтан-Хан, Козыбаева М.М. АЛИХАН БУКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТУРСЫНУЛЫ И ФЕНОМЕН ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ».....	101
Закарья Р. РЕПРЕССИВНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЕВРОПЕЙСКИМ ЭМИГРАМТАМ.....	112
Ибраева А.Г., Темирханова А.С., Садыков Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ КОЗЫБАЕВ И ГЕНЕЗИСНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ЭТНОСА.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПРОТИВ МЕЧЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ (1918-1953 гг.).....	134
Кумекон Б.Е., Ташкараева Ә.М. УСТНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ШЕЖИРЕ-И-ТАРАКИМЕ»: ВОПРОСЫ ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИИ.....	146
Крупко И.В., Бурханов Б.Б. ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА.....	158

Курманов З.К. ОБ ОТЦАХ – ОСНОВАТЕЛЯХ КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	168
Курманалина Н.Н., Мухатова О.Х., Куанбай О.Б. КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВ В ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	177
Куанбай О.Б. АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ О КАЗАХСКИХ БАТЫРАХ (XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX в.).....	187
Козыбаева М.М. ГОЛОД 1921-1922 ГОДОВ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ: НЕИЗУЧЕННЫЕ СТРАНИЦЫ.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ИРРИГАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХОВ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОСТОЯНИЯ ЕСИМ ХАНА И ТУРСУН ХАНА (ПО МАТЕРИАЛАМ ШЕЖИРЕ И УСТНОЙ ИСТОРИИ).....	221
Хайдаров Е.Е. НАРОДНЫЕ ВОССТАНИЯ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928-1932 гг.) (На основе материалов Джанибекского, Чингирлауского районов).....	234
Рецензия Сын-пікір Review	
К.Н. Балтабаева РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ.....	249

CONTENTS

Abdulina A.T. LANGUAGES AND CULTURES OF REPRESENTATIVES OF THE MAIN ETHNIC GROUPS OF KAZAKHSTAN THROUGH THE PRISM OF THE KAZAKH MODEL OF INTERETHNIC CONSENT.....	4
Adilbaeva A.S., Dzhakipova T.U. MAIN DEPARTMENTS OF ETHNODEMOGRAPHIC PROCESSES IN EASTERN KAZAKHSTAN REGION FOR 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	18
Akymbek Y.Sh., Mukhtarova G.R., Zheleznyakov B.A. ABOUT TWO STAGES OF THE HISTORY OF BUDDHISM IN THE SOUTHEASTERN KAZAKHSTAN OF THE PRE-MONGOL PERIOD.....	32
Aldazhumanov K.S., Kypshakbayev K.Z. MOBILIZATION OF HUMAN AND MATERIAL RESOURCES OF KAZAKHSTAN FOR THE DEFENSE OF THE USSR.....	48
Beknazarov R.A., Kushkarova G.K., Baktygali Zh.B. THE HISTORY OF REPRESSION OF POLES OF AKTOBE REGION.....	65
Jumagaliyev D.A., Arynova Z.K. PERCEPTION AND ASSESSMENT BY KAZAKH HISTORIANS OF THE MOST SIGNIFICANT HISTORICAL PERSONS IN KAZAKHSTAN (BY THE RESULTS OF SOCIOLOGICAL SURVEYS).....	77
Zhambulatov K. FUNERAL RITE OF THE LATE SARMATIAN CULTURE OF WESTERN KAZAKHSTAN.....	91
Zhussip Sultan-Khan, Kozybayeva M.M. ALIKHAN BUKEYKHAN, AKHMET BAITURSYNULY AND THE PHENOMENON OF THE NEWSPAPER «KAZAKH».....	101
Zakarya R. THE REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT TOWARDS EUROPEAN EMIGRANTS.....	112
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S., Sadykov T.S. ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV AND THE GENESIS PROBLEMS OF THE HISTORY OF THE ETHNOS.....	125
Issayev M.S., Shametov S.T., Dzhapparova R.T. THE POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY AGAINST MOSQUES IN KAZAKHSTAN (1918-1953).....	134
Kumekov B., Tashkarayeva A. ORAL HISTORICAL TRADITION IN THE WORK "SHEZHIRE-I-TARAKIM": ISSUES OF SOURCE ANALYSIS AND INTERPRETATION.....	146
Krupko I.V., Burkhanov B.B. HISTORIOGRAPHICAL NARRATIVES POSTCOLONIAL STUDIES HISTORICAL MEMORY OF THE KAZAKH SOCIETY.....	158

Kurmanalina N., Muhatova O., Kuanbay O. KENESARY KASSYMOV IN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY.....	168
Kurmanov Z. ABOUT THE FOUNDING FATHERS OF THE KYRGYZ STATEHOOD.....	177
Kuanbay O. ARCHIVAL MATERIALS ABOUT KAZAKH BATYRS (XVIII - FIRST HALF OF XIX CENTURIES).....	187
Kozybayeva M.M. THE FAMINE OF 1921-1922 IN NORTH KAZAKHSTAN: UNSTUDIED PAGES.....	201
Razdykov S.Z., Dossymbetov N.A. THE HISTORY OF STUDYING THE IRRIGATION SYSTEM OF SYRDARYAN KAZAKHS.....	209
Sabdenova G.E., Baigunakov D.S. SOME ISSUES OF THE CONFRONTATION BETWEEN YESSIM KHAN AND TURSUN KHAN (BASED ON THE MATERIALS OF SHEZHIRE AND ORAL HISTORY).....	221
Khaidarov E. PEOPLE'S UPRISINGS IN THE WESTERN KAZAKHSTAN REGION (1928-1932) (Based on the materials of Dzhanibek, Chingirlau districts).....	234
Review Сын-пікір Рецензия	
K.N. Baltabayeva REVIEW OF THE BOOK: NABIZHAN MUKAMETKHANULY. INTERNATIONAL PHENOMENON: THE PROCESS OF SEPARATION AND UNIFICATION OF THE KAZAKH PEOPLE.....	249

Редакцияның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы
Алматы қ., Шевченко көш., 28,
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«**edu.e-history.kz**» журналының редакциясы
Телефон: +7 (727) 261-67-19
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жайы: www.edu.e-history.kz

Журнал 2013 жылдан бастап шығады.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркеліп, № 14602-ИА куәлігіне ие болды.